

המעבר מעולם הישיבה לחיי המעשה

מאת: יצחק רונס

בוגר הישיבה המסיים את פרק לימודיו ופונה להשתלב בלימודים אקדמאיים או בשוק העבודה הכללי, נתקל בקשיי הסתגלות שונים. "ליוצא ולבא אין שלום", ואם כך אמרו חכמים (חגיגה י). על היוצא ממקרא להלכה, או ממשנה לתלמוד, הרי שבנידונו הדברים כפולים ומוכפלים. המעבר מעולם לעולם מפיל חללים רוחניים לא מעטים, שאצלם הדבקות בתורה ובמצוות חלפה ועברה, ועולם הערכים הרוחני בה דבקו בהיותם ספונים בין כתלי הישיבה הומר במשך הזמן בעולם ערכים אחר נוצץ וגשמי. הלב נעצב למראה חלק מבוגרי הישיבות המגיעים לכלל החלטה שהגיע הזמן 'לפתוח דף חדש', להפנות את גבם לפרק החיים בישיבה, ולהותיר מאחוריהם את העלייה הרוחנית שאותה השיגו במהלך שנות הישיבה. הדברים שלהלן לא נועדו להתמודד ישירות עם תופעה מצערת זו. אם כך, כלפי מי מכוונים הדברים? – ישנם רבים אחרים שאצלם המעבר מעולם לעולם נעשה יחד עם החלטה יציבה ואיתנה להמשיך ולהתמיד בקביעת עתים לתורה, להקפיד לסייג את הקשרים החברתיים שנוצרים עם חברים שאינם שומרי מצוות, להישמר מקשר הדוק מדי עם בנות, ועוד ועוד – ואף אצלם האתגרים קיימים.

עצם ההחלטה לעזוב את בית המדרש מאחור ולהקדיש את מרבית זמנו לענייני חולין, יוצרת אצל רבים התמודדות פנימית לא פשוטה, כאשר נוסף על כך מציאות החיים שמחוץ לכותלי הישיבה מזמנת אתגרים נוספים. בקמפוס האוניברסיטאי או בשוק העבודה אין למצוא בדרך כלל את אוירת הטהרה והדייקנות בקיום המצוות ששורה בין כותלי הישיבה, וכאשר האדם מתרגל לשגרת החיים החדשה הוא עשוי להסתפק שמה עם עזיבת הישיבה הוא הותיר מאחוריו ח"ו את דבקותו בעולמה של תורה...

'שני אופני הנהגת האדם'

ברצוננו לבחון את ההתייחסות הראויה אל המעבר הנ"ל מהישיבה לשוק החיים, מתוך התמקדות בשאלה כיצד עזיבת הישיבה גוררת בעקבותיה שינויים בעבודת ה' הנדרשת מהאדם [בנוגע לדרך קבלת ההחלטה עצמה, ראו דבריו של הנצי"ב להלן בהערה 2]. המסילת ישראל שפתח את ספרו בקביעה הגדולה ש"שרש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו", מסיים את חיבורו בכך שהתשובה לשאלה גדולה זו משתנה מאדם לאדם ומושפעת ישירות ממסלול החיים שבחר, שכן "כל אדם לפי האומנות אשר בידו, והעסק אשר הוא עוסק, כך צריך לו הישרה והדרכה. כי דרך החסידות הראוי

יצחק רונס משמש כרב קהילה ברמת בית שמש, ר"מ גמרא בישיבה תיכונית 'אהבת ישראל', ומרצה במכללות שונות (מכללת אורות, המכללה לירושלים, גבעת ושינגטון).

למי שתורתו אומנתו, אינו דרך החסידות הראוי למי שצריך להשכיר עצמו למלאכת חבירו... (שם, פרק כו). משום כך, יש לברר את הדרך שבה פרק החיים החדש מזמן לאדם דגשים חדשים ושונים בעבודת ה' הנבדלים מאלו שעמדו במוקד במהלך שנות לימודיו בישיבה.

הנצי"ב כתב על "שני אופני הנהגת האדם מישראל" כאשר לדבריו ההנהגה הנדרשת ממי שספון בעולמה של תורה, ותורתו היא אומנתו, נבדלת באופן ניכר מזו של אדם שחיו מתנהלים בתוככי עולם המעשה.¹ הקב"ה אינו בא בטרוניא עם בריותיו ו"אינו שואל מישראל אלא מכל אדם לפי ערכו", (העמ"ד דברים י, יב), ועל כן "כל אחד מכתות הללו אינו דומה לחבירו בשאלת הקב"ה ממנו". הדרישה האלוקית מכל קבוצה נבדלת עד כדי כך "שלכל אחד ברית בפני עצמו (עם הקב"ה), ומה ששואל הקב"ה מזה אינו שואל מזה, וכמעט שאסור לכת השנית", (העמק דבר, דברים כט, ט).² בעוד שהראשונים נדרשים להשתלם ולהתעלות מבחינה רוחנית ומצופה שיתמקדו ב"אהבת ה' ודביקות הרעיון בו יתברך בכל לב ונפש", תוך כדי ההקפדה על קיום ה"מצות מעשיות בכל מיני דקדוקים היותר אפשר", הרי שהדרישה שמופנית כלפי העמלים לפרנסתם צנועה בהרבה: הללו נדרשים לשמור על

¹ העמק דבר, במדבר טו, לט. "שאיין הילוך עבודת ה' בתמידות של כל בני אדם שוין" (שם טו, מא), 'אנשי המעלה' בקבוצה אחת, ו'המון ישראל' בקבוצה האחרת. וראה דבריו בראשית ב' י', שאלה הם אלה שהליכות עולם להם.

² "שאיין הדין וחשבון של כל אדם שוה... כל אחד נידון לפי השאלה שהקב"ה שואל ממנו... שכל אחד נידון בפרט לפי מה שהוא אדם", שם. מעבר לחלוקה הכללית לכתות שונות, לכל אדם הוראה אישית - מצווה מסוימת המיוחדת לו, ועל כן "כל אחד עליו מצוה אחת להיות נזהר בה ביותר... כל אחד לפי טבעו, וה' היודע תכונת לב של כל אחד דן כל אחד לפי מדתו" (העמ"ד, דברים כט ט'), ובמדבר טו' מא' ביאר עוד כי "איין כל העוסקים שוין בהליכות עולמם, ואם בא אדם לשאול איזהו דרך ישרה שיבור לו בדרך לימודו או במה להיות זהיר טפי, ע"ז אמר קהלת והלך בדרכי לבך, מה שלבו נמשך אחריו, ברור שמזלו חזי כי זה ענין טוב לפי כח נפשו". לבו של האדם ("הלך בדרכי לבך"), הוא המצפן שאמור לכוון אותו בנסיון למצוא את דרכו האישית, ולזהות את שליחות חייו המיוחדת. ההכוונה הכללית שנאמרת לכל אדם, היא ללכת אחר לבו ולבחור בדרך חיים שהיא "תפארת לאדם", כלומר, בדרך שהיא נוחה ומהנה (רש"י אבות ב, א), בהתאם לכשרונותיו האישיים ("לפי טיב אותו אדם איך שהוא יותר מוכשר לתורה או לעבודה או לגמילות חסדים - כך יבור לו זה הדרך", הרחב דבר, במדבר טו). אמנם אדם המבקש ליישם הוראה והכוונה זו, עשוי להיתקל בהתנגדות פנימית עזה. כאשר האדם ניצב בפני צומת דרכים, ומבקש לבחור לעצמו דרך חיים, הוא עשוי לשמוע קול פנימי המבקש לשכנע שאין 'ללכת אחר הלב'. זאת במחשבה שנטיית הלב עשויה להטעות את האדם ולכוונו לאמץ, מבין האפשרויות הפתוחות בפניו, בדרך חיים 'בינונית', וממילא נכון ואמיתי יותר לבחור את הדרך שהיא החשובה ביותר מבחינה אובייקטיבית. לדברי הנצי"ב, המשך דברי המשנה באבות, מכוונים כנגד מחשבה מוטעית זו "והיינו דמסיים רבי והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, פירוש אם נוח לפניו להיות זהיר במצוה קלה, יהא שוה לפניו כבחמורה. והכל בכלל כל העושה מצוה אחת באמנה וגו'" (הרחב דבר, שם). על האדם לדבוק בדרך שכלפיה הוא חש משיכה פנימית, והוא מוצא שבעבורו היא בחינת "תפארת לאדם", ואל לו לשגות בנסיון לככר את הדרך החשובה יותר מבחינה תורנית "אובייקטיבית", שכן 'אינך יודע מתן שכרן של מצוות'. ו"כל איש נידון ביחוד על דבר המיוחד לו, ושעליו להזהר ביותר" (העמ"ד במדבר כד, 1).

מצוות התורה במהלך יום עבודתם - זאת ותו לא. אולם, כפי שנראה בהמשך, דרישה זו עצמה לאו מילתא זוטרתא היא כלל.

ההכרה בחלוקה העקרונית הזו צריכה לנגד עיניו של המסיים את פרק לימודיו בישיבה, בעמדו לקראת מעבר מקבוצה לקבוצה, ומברית לברית, שכן כפי שכותב הנצי"ב בהמשך דבריו שם: "הדבר מובן שיש אדם שפעם עומד בזה האופן והקב"ה שואל ממנו כך... ופעם הוא באופן אחר והרי הוא אז כאדם אחר...".

חובותיהם של ת"ח מול אלו של בעלי הבתים

חלוקה זו באה לידי ביטוי במקורות שונים. כך, למשל, נוכל למצוא את ההגדרות השונות של 'חובתו של האדם בעולמו' לכשנעיין בשאלות שאותן נשאל האדם בהגיעו לבית דין של מעלה. במקומות שונים (קידושין מ:; וסנהדרין ז.). מצינו שתחילת דינו של האדם 'אינו אלא על דברי תורה', ואילו בגמרא בשבת (לא.) נאמר ש"בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה...". המהרש"א (חידושי אגדות סנהדרין ז.) ואחרים בעקבותיו הסבירו שמדובר בתיאורים שמתייחסים לדינם של אנשים בעלי מסלול חיים שונה.³ רוב בני האדם ש'עיקר מעשיהם הוא במשא ומתן', נשאלים תחילה על כשרות התנהלותם במהלך עסקיהם ('נשאת ונתת באמונה'), ורק לאחר מכן עתידים הללו להישאל על קביעת עתים לתורה וכדומה.⁴ לעומת זאת, דינו של אותו האחד מאלף שיצא להוראה, והקדיש את כל חייו ללימוד התורה, יתמקד בראש ובראשונה בלימוד שהיווה את עיקר עיסוקו עלי אדמות. הנחה זו

³ יש שביארו את הפער שבין המקורות בדרכים נוספות. התוספות (סנהדרין שם) כתבו שיש לחלק בין השאלה שנשאלת ראשונה לבין התחום שעליו האדם נידון תחילה. יש שתירצו שלאמיתו של דבר אין כאן כל סתירה שכן שאלת "נשאת ונתת באמונה עוסקת במשא ומתן בלימוד תורה (ראו בחידושי המהרי"ט בקידושין שם, ובאופן דומה הביא המהר"ץ חיות במסכת שבת בשם הגאון מווילנא). הרב שלמה גאנצפריד תירץ שעל אף שתחילת הדין הוא על דברי תורה, שואלים תחילה על משא ומתן באמונה משום שהתשובה שתינתן לשאלה זו תקבע אם האדם יקבל שכר על עמלו בלימוד התורה: "מאחר שלפעמים אף אם למד תורה אין לו שכר, ואדרבה דין. והיינו אם לא נשא ונתן באמונה שמחלל את ה' שהבריות אומרות אוי לו לזה שלמד תורה, ולכן שואלין אותו תחלה נשאת ונתת באמונה שאם עשה כן אז ראוי לשכרו על לימוד התורה", (פני שלמה קידושין מ: ד"ה אמר רב המנונא). ובדומה לכך כתב האליה רבה משם זקנו "דאם אין משא ומתן שלו באמונה, לימודו הוא חילול השם", (אליה רבה, או"ח קנ"ו).

⁴ בדרך דומה תירץ הרב שלום משאש (שו"ת שמ"ש ומגן ג, עמ' שכו) לחלק בין דינו של ת"ח שתורתו אומנותו, ל"סוחרים שאין תורתם אומנותם". ובספר דיני ממונות (חלק א, עמ' תכא) ציין הרב עזרא בצרי שכן תירץ גם הפחד יצחק (מלמפרונטי) באות ד עמ' צה. הרב משאש הסביר לאור דבריו הראשונים ששאלת "קבעת עתים" נשאלת רק מהעמלים לפרנסתם, שכן אצל מי שתורתו אומנותו ייחשב הדבר לעוון, שכן ראוי לו ללמוד כל היום כולו. [והשוו לדברי השל"ה (מסכת שבועות פרק נר מצוה, כא) ש"ענין מעלת קביעת העתים נאמר על מי שטרוד במהיותו או במלאכתו..."], ואילו הפנוי מטירדה זו נחשב ל"מיפר תורה" אם קובע עתים בלבד.]

שלפיה עיקר דינו של אדם נקבע בהתאם לעיסוקו המרכזי במשך היום, מחזק את הטענה שהעלינו לעיל: כשם שראוי לו לבן הישיבה לבחון עצמו בשאלת ניצול עתותיו ללימוד תורה, כך עליו לדעת שעם הכניסה לכלל בעלי המלאכה, חל שינוי ערכין במעמדו: הוא יימדד מעתה בראש ובראשונה בשאלת מוסר העבודה, ואמונתו עם הבריות במשא ובמתן עמן.

לימוד גדול זה לימדנו יעקב אבינו. בשעה שישב ספון בבית מדרשם של שם ועבר, כל כוחותיו היו קודש ללימודו, ויעקב לא ישן בלילות (רש"י בראשית כח, יא). אולם, משעה שהשכיר עצמו לעבודתו של לבן, השקיע את כל כולו במלאכתו של בעל הבית. דמותו של יעקב משמשת בכך למופת ומלמדת הלכה לדורות שחובת השכיר להשקיע את כל כחו בעבודתו "שלא יגזול מלאכת בעה"ב ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן", "שהרי יעקב הצדיק אמר כי בכל כחי עבדתי את אביכן", (רמב"ם שכירות יג, ז).

חיוכים בין אדם למקום למול שעבודו של השכיר למלאכתו

חכמים הורו שמשום חובתו של השכיר למלא את תפקידו בנאמנות "הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה...".⁵ ומתוך חשש שמא הדקדוק באמירת ברכות ותפילות יביא את האדם לידי גזל, או אבק גזל,⁶ הורו חכמים שהפועלים אינם מחויבים לברך לפני אכילתם, ועליהם לקצר באמירת הברכה שלאחריה: "ומברכין לאחר סעודתן שתי ברכות בלבד, כדי שלא יבטלו מלאכת בעל הבית...". (הלכות ברכות ב, ב). ואף שיש שהבינו את יסודה של הוראה זו בדרך שונה מהבנתם של הרמב"ם והשו"ע,⁷ מדבריהם אנו

⁵ (רמב"ם הלכות שכירות, יג, ז). ופטרו את הפועל אף מזימון ולכל הפחות לא ימתין ויחכה בשביל כך עד שחבריו יסיימו אכילתם (משנה ברורה קצא, ב). בשו"ת שיה יצחק סימן שג הביא שיש מי שהסתפקו אם פטרם מנטילת ידים קודם הסעודה, וכתב "ונלענ"ד דדבר פשוט, דלא בעי", וראו ראיותיו שם.

⁶ כמה מחכמי זמננו העירו על כך שמצד הדין אין באמת משום גזל בברכותיו של הפועל במקום שבו הוא עוצר ממלאכתו על מנת למלא את חובתו ההלכתית. הרב אברהם ש.ב. ליבערמאן הסביר בכונת הרמב"ם "דבאמת אה"נ דמצד לאו דלא תגזול ליכא... מ"מ יש כאן ענין של אבק גזל שאין בו איסורא, אלא כעין מדת חסידות שהרי סוף סוף... נפסד בעה"ב על ידו ובגרמתו" (שלמי יוסף ברכות עמ' תקנד). בחידושי בתרא (ברכות טז, אות עז) כותב הרב אלטוסקי שלמרות שמצד הדין לא יהיה בברכת הפועלים משום גזל "כיון דאדעתיה דהכי קבלם", חז"ל "רצו בדוקא לעקור איזה דין תורה כדי להראות לפועלים עד כמה חשוב זמן הבעלים דראוי אפילו לעקור דין תורה כדי שלא לבזבזם וכ"ש שאסור לבזבזם לדבר רשות". בדרך דומה הציע הרב שמריהו יוסף ברמן, (ברכת שי, ברכות טז). שחכמים השתמשו בכח שבידם לעקור דבר מהתורה משום "שראו שנהלשו הדורות בזהירות בממון חברו ומשו"ה תיקנו לקצר בברהמ"ז כדי שעיי"ז יראו הפועלים חומר גזילת הזמן ולא יתרפו במלאכתם". וראו עוד בשו"ת תורת חיים (גרי"ח זוננפלד) סימן לב שביאר שהפועל פטור מברכות אלו מדין עוסק במצוה פטור מהמצוה בעודו "עוסק במלאכת בעה"ב באמונה וכונתו שלא להכנס באיסור גזל".

⁷ מן הראוי להעיר שיש מהראשונים שביארו את החשש מפני ביטול מלאכת בעל הבית בדרך אחרת. בתוספות רא"ש לברכות (טז). כתב ש"יש כח ביד חכמים לתקן ולקצר הברכות לפועלים

למדים כי חובת הזהירות מפני גזילת בעל הבית גוברת במובן מסוים על הזהירות שלא לגזול מריבוננו של עולם וליהנות מעולמו ללא ברכה.⁸

חז"ל הורונו שהפועל המושכר לעבודת יומו פטור מתפילה בציבור (רמב"ם הלכות תפילה ה, ח) ומקריאת התורה (רבנו מנוח שם), ומאמירת פסוקי דזמרה (אגרות משה או"ח ד, צא). מכלל הדברים למד האגרות משה ששכיר המחויב להגיע למקום עבודתו "בשעה מיוחדת, כפועלים בזמננו, ואירע שנתאחר, ודאי אין רשאי על זמן בעה"ב להאריך בתפלתו והיה לו להתפלל בעצם הבינונו כמו שהוא בדרך, וכן לברך רק שתי ברכות בבהמ"ז כשיהיה הפסד לבעה"ב...". (אגרות משה, שם). הכרת חובתו של האדם הזו משליכה לא רק על חובותיו במעשה, כי אם גם על עולמו הרוחני הפנימי: מכלל הדברים אנו למדים על החובה להתרכז במלאכה שמונחת לפניו ולא לאפשר למחשבות ולהגיונות הלב להסיטו אף אם מדובר במחשבות מתחום הקודש.⁹

מכאן, שהבנת שינוי הערכין המדובר נחוץ בכדי שלא להיכשל במצווה הבאה בעבירה במקום שבו חובות האדם לעבודתו מתנגשים עם מצוותיו למקום. ההבנה, למשל, שתפילת מנחה ארוכה וממושכת, כנהוג וכמקובל בישיבה, אין מקומה אצל השכיר במקום עבודתו, נצרכת בכדי להימנע מעבירה.¹⁰ כפי שכתב המסילת ישרים בביאור מידת הנקיות: "שאפילו

כדי שישכרום בעלי בתים". "שלא ימנעו מלשכור פועלים ישראלים או יגרעו בשכרם עבור זה", (דברי ירמיהו הלכות ברכות פרק ב). בדרך אחרת הסביר הלבוש, וכתב "דחשו חכמים שמא יהיה בעל הבית דוחק למלאכתו אם יאריכו בברכה ויברכו בלא כוונה, לפיכך אמרו טוב להם שיקצרו ויברכו בכוונה", (או"ח קצ"א, א). במעדני יו"ט (ברכות ב, צ) כתב בדרך דומה שחכמים השתמשו בכוח שבידיהם לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, משום "טעמא רבה", והוא החשש שבעלי הבית ידחקו בפועלים למהר את ברכותיהם "ולא יוכלו לכוין, ומוטב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה". וכבר העיר הפרי מגדים (משבצות זהב קצא, א) ש"מלשון הטור והמחבר כדי שלא לבטל ממלאכת בעל הבית לא משמע כך".

8 ובמסילת ישרים (פרק יא) העיר שאם פטרו את הפועל "מברכת המוציא ומברכות אחרונות דברכת המזון. ואפילו בקריאת שמע, לא חייבום לבטל ממלאכתן אלא בפרשה ראשונה בלבד", הרי שיש ללמוד מכאן "קל וחומר בן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהן שלא לבטל מלאכתו של בעל הבית".

9 וכביאורו של הרב ישראל סלנטר ל'ייחודים' שאותם היה מייחד חנוך בשעה תפירת המנעלים. ש"אין הכוונה שבשעת תפירתו היה דבק במחשבות עליונות, שזה אסור על פי הדין, כי איך יפנה את דעתו לדבר אחר בשעה שעוסק במלאכת אחרים אשר שכרוהו? אלא תוכן הייחודים שהיה מייחד הוא, אשר שם על לבו ומחשבתו בכל תפירה ותפירה כי תהיה טובה וחזקה, כי יהיו המנעלים טובים, למען יהנה מהם אשר ינעלם", (מכתב מאליהו חלק א, עמ' 34). "שהיה מדקדק בכל תפירה לעשותה כהוגן... והיה חושב בשעת מעשה לשם מידת החסד, לשם זהירות מגזל והונאה. באופן כזה הרי כל מעשה מכוון לשמו יתברך, וזהו הייחוד הגמור", (הרב ירוחם ממיר, דעת חכמה ומוסר, א, עמ' סה).

10 בדומה לכך, יש להעריך בצורה מתאימה ואמיתית את הרצון 'לנצל' את זמן העבודה בכדי להשלים את לימוד הדף-יומי, או המחשבה שיש היתר להמציא תירוצים בכדי 'להיעלם'

אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו, אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה מצוה, וקרא כתיב (ישעיה סא): שונא גזל בעולה... ואין הקדוש ברוך הוא חפץ אלא באמונה, וכן הוא אומר (תהלים לא): אמונים נוצר ה'. ואומר (ישעיה כו): פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים. ואומר (תהלים קא): עיני בנאמני - ארץ לשבת עמדי... (פרק יא).

מעלת הנושא ונותן באמונה

הדברים שראינו עד כה מדגישים בכירור את גודל השינוי במוקד עבודת ה' של בוגר הישיבה עם כניסתו לשוק העבודה, והדברים עשויים להוביל למחשבה שעזיבת הישיבה מרחיקה את האדם בהכרח מן הקודש. אולם כפי שמדגיש הרמב"ן חז"ל למדונו את החשיבות העליונה שיש להתנהגות הנאותה של האדם בעולם העסקי: "במכילתא אמרו 'והישר בעיניו תעשה', זה משא ומתן, מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה", (שמות, טו, כו)¹¹. ולא עוד, אלא שמיעקב אבינו למדנו שהמעבר מהישיבה לעולם המלאכה יכול שתהיה בה אף משום עליה רוחנית. כאשר יעקב אבינו ניצל מידי לבן, הוא תלה את הצלת נפשו בעובדה שנהג בנאמנות מוחלטת כלפי מעבידו, וראה בכך זכות שהגנה עליו אף יותר מזכות אבותיו, ש"חביבה היא המלאכה מזכות אבות שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות", (בראשית רבה, עד). ועל כן "אל יפול לב הפועל עליו, דגדולה מלאכה מי שעושה אותה באמונה"¹².

מהמשרד ללא אישור מהמעביד על מנת להצטרף לתפילת מנחה המתקיימת בקומה אחרת של בנין המשרדים.

¹¹ בשל"ה הוסיף וכתב שבכך מתדמה האדם לקונו: "סוד משא ומתן באמונה, להדבק במדותיו יתברך ויתעלה, 'כי ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה' (תהלים לג, ד), 'הצור תמים וגו' אל אמונה ואין עול' (דברים לב, ד)... ואם האדם למטה נושא ונותן באמונה, אז הולך בדרכי קונו... (מסכת חולין פרק תורה אור, צד-צה). (וראה שם תפילת היוצא לעבודתו לייחד קודשא בריך הוא ושכינתיה).

¹² "ואמרו חז"ל חביבה מלאכה מזכות אבות...". ערוך השולחן, חושן משפט סימן שלא, וציין שמכך שהפועלים מקצרים בתפילותיהם נלמד את גודל חיובו של הפועל "לעשות מלאכתו באמונה". ובפירוש מרכבת המשנה (אבות א, י) ביאר שכוונת חכמים באמרם ש"גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים" (ברכות ה ע"א) לומר שגדולה שכרו של העמל כל יומו במלאכתו באמונה ולומד "שעה אחת" בתחילת היום, ממי ש"קורא היום כולו ואינו עושה שום מלאכה".

אהוב את המאלכה

בנוסף לאמור עד כה בנוגע למעלת ההקפדה על הנאמנות ועל הישרות במלאכתו, כנאמר: "עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי"¹³, יש להכיר בחשיבותה של המלאכה כתכלית העומדת בפני עצמה.¹⁴

במשנה באבות (א, י) ציוו חכמים לאהוב את המלאכה. הראשונים הסבירו שיסודה של אהבה זו בהבנה שמלאכה שמפרנסת את בעליה מרחיקה אותו מן העבירה, (הגזל - רש"י, ורמב"ם על המשנה), או מהבטלה שמביאה לידי חולי הנפש (ר' יונה). אך מבין האחרונים יש שהסבירו שעל האדם לאהוב את המלאכה לא רק בתור אמצעי, כי אם כתכלית העומדת בפני עצמה.

הרב אלימלך בר שאול השיב לטענתו של פועל שתיאר בפניו את צערו על כך שמרבית שעות יומו מוקדשים לעבודה גשמית כך שהוא "מרוחק מרוחניות ותפוס ל'הבל הבלים הכל הבל' של העולם הזה". על סמך דבריו של המהר"ל בפירושו למשנה באבות (דרך חיים, שם) הסביר הרב בר שאול שהערכתו מוטעית. לדבריו, אם האדם רואה את עצמו דרך מלאכתו, הרי הוא כמי שנעשה "שותף למעשי יצירה של היוצר ב"ה המחדש בכל יום תמיד מעשי בראשית", מצוי במהלך עבודתו במצב של דבקות בבורא עולם. עוד הוסיף שעצם תחושת הסיפוק וההנאה שנגרמים לאדם כתוצאה מהעיסוק במלאכתו יש בהם "משום אהבת הבורא", והנאה מזיו השכינה.¹⁵ בדומה לכך כתב הרב עוזיאל שמעבר לחובותיו של השכיר

¹³ במסילת ישרים (פרק יא) כתב על כך ש"אין הקדוש - ברוך - הוא חפץ אלא באמונה, וכן הוא אומר... (ישעיה כו): פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים. ואומר (תהלים קא): עיני בנאמני - ארץ לשבת עמדי. ואומר (ירמיה ה): עיניך הלא לאמונה". בים של שלמה (מסכת בבא קמא פרק ח, מב) העיר שהעובדה ששואלים בשמים על כך תחילה יכולה ללמד ש"ענשו של גזילה חמור יותר מעון דאית ביה מיתה וכו'". והראיה, ששואלים על כך עוד לפני "ששואלים על העבירות החמורות". וראו את הערתו של ראש ישיבת סלובודקה על כך שכ"נראה גם אצלינו אנשים הנושאים ונותנים באמונה, חוששים לאיסור גזל, עובדים באמונה אצל בעלי הבית שלהם... נאמר 'יעקב אבינו לא מת', ויראתו את ה' גם בדברים שבין אדם לחבירו... חי אצלינו" הרב משה מרדכי אפשטיין, בפתיחה לספרו לבוש מרדכי על בבא מציעא. ראו את שכתב בשעורי הגרי"ש אלישיב ברכות דף כג (עמ' רנה), בהסבר ההיתר לפועלים ולבעל הבית לעסוק במלאכתם בשעת קריאת שמע (מלבד פרשה ראשונה), וזאת בעוד שכלל אסרו חכמים לעסוק בכל דבר המטריד את מחשבתו בעת הברכה. לדברי הרב אלישיב "צ"ל דזהו היתר מיוחד משום ביטול מלאכה ואפי' לבעה"ב עצמו... ואע"פ שאין כאן גזל ממון" הערה רי: עי' ב"ק ע"ט: "בא וראה כמה גדול כחה של מלאכה". [ובחידושי בתרא (ברכות טז., עח) הציע בהסבר טעם הדבר ש"יש סברא לומר דהתורה רוצה דוקא שיקרא ויקבל עול מצות בשעת עבודה כדי להראות דקבלת מצות ועשיית מלאכה לאו שני עולמות הן, אלא חד הוא, דעסקתו במלאכה תהא בגדרי עול מצות".]

¹⁵ מערכי לב, "זיו מלאכה", עמ' 188-192. כך הוא מסביר את המדרש על חנוך תופר המנעלים: "כל תפירה - יצירה היא, ניצוץ של יצירה". ומשום דבקותו בבורא היתה בעבודתו משום יחוד

כלפי המעביד¹⁶, הוא מחוייב ג"כ "ביחס של אהבה, לעצם המלאכה שהוא עובד בה". לדברי הרב עוזיאל אל לו לאדם לגשת אל מלאכתו "כשכיר מקווה שכר פעולתו. אלא כשותף בבנין ויצירה, בפעולה שהוא עובד בה, לטובת אחיו, ולטובת בנין העם והארץ שהיא טובתה והצלחתה של כל האדם". לדבריו "העבודה אינה נערכת בתשלומי כסף... אלא בשכר השתתפותו בישומו ובנינו של עולם שבה נמצא נעימות לחיינו וספוק נפש גמור למציאותנו בחיים... וכן אמרו רז"ל: גדולה מלאכה... שכל הנביאים התעסקו בה וכן צוו רז"ל ואמרו, אהוב את המלאכה..."¹⁷.

מתוך השקפה דומה ביקר הרב אברהם גרודזינסקי, המשגיח וראש ישיבת סלובודקה, את הטעות שקיימת ב"השקפה הרגילה" והרווחת, לפיה המלאכה היא "ענין של חול... דבר פשוט וגס". השקפה זו מוליכה רבים להתפלא על כך ש"גדולי החכמים שבימי הגמרא היו משפילים עצמם לעסוק במלאכה", בעוד שמדברי חז"ל עולה תמונה שונה בתכלית. מדבריהם אנו למדים שהמלאכה איננה ענין של חולין כי אם "מתנה טובה" שהקב"ה נתן לנו להתדמות אליו, שיש בה "חלק מהחכמה שנתן לו השי"ת... חלק מכח היצירה שחנן ה' את בראיו". אמנם "אין בכח האדם לברוא יש מאין, אבל יש מיש ג"כ בריאה היא"..." יצירת צורה מגולם". לדבריו, דרך מלאכתו יכול האדם להפוך עצמו ל"מדור לשכינה", אם יכוון במלאכתו "רק זה לבד: כי אין החכמה שלו ואין היצירה שלו רק השם יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה". "וכ"ש אם יצרף אדם לזה גם מדת החסד, להיות דומה לו ית'... שחפצו ורצונו לעשות חסד... ולשם זה הוא משתמש בכח היצירה שלו להתדמות אליו ית', מלאכה כזו בדין שתשרה שכינה על ידה... ואין כל פלא אם ר' יוחנן הסנדלר ור' יצחק נפחא עסקו בה"¹⁸.

ההידור 'בכל מיני דקדוקים היותר אפשר'

בדבריו של הנצי"ב על הדגשים בעבודת ה' הנדרשים מאנשים שונים, מנה הנצי"ב את הציפייה מלומדי התורה לקיים את המצוות "בכל מיני דקדוקים היותר אפשר". גם ביחס

שם שמים ומלכותו בעולמו. וסיים דבריו לאותו שואל: "היה מאושר בתורתך, והיה שמח במלאכתך – שגם היא מלאכת שמים".

16 חובה שכוללת לדבריו יחס של אהבה וכבוד.

17 שו"ת משפטי עוזיאל ד, חו"מ מב; שו"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, מו.

18 תורת אברהם עמ' קסז-קסח. לדבריו חכמים כינו חכמים אלה בשם מלאכתם כי שם זה "מורה לנו את הכשרתם להשראת השכינה, כל אחד כפי מדרגתו הרמה". כך ביאר גם הרב חרל"פ (מי מרום לאבות א, י) כי ההוראה לאהוב את המלאכה זהו נסיון להשיב אותנו להויה "שלפני הירידות" על פי "יצירתה הישרה" לפני שנדבק בה הקלקול. לדבריו, "כל מלאכה ביסודה באה מצד היושר, כדי לזכות את האדם לשכלל מעשי ידיו של הקב"ה, ולטעום טעם יצירה. ורק משום הקלקול נתעלמו כל הקדושות הגלויות של העוסקים בהם... וממילא נדמה שכל אלה משקיעים את האדם בעמקי נשיה". ההסתכלות על המלאכה כעל אמצעי למטרה היא קלקול "דבאמת מצד הישרות של ההוי' כל דבר הוא תכלית לעצמו", ויש לאהוב את המלאכה מצד עצמה. לדבריו מי שזוכה להתרום "עד לפני הירידה והקלקול", נהנה ממלאכתו ו"דרגתו נוראה מאד... ולכן לא נפלאה היא אם אומרים על נהנה כזה שנוחל את שני העולמים".

לכך נכונה הקביעה כי "מה ששואל הקב"ה מזה אינו שואל מזה", והנהגת פרישות זו אינה מתאימה לכל. לא במקרה כלל המסילת ישרים את "הפרישות בדינים", שענינו "להחמיר בספקות אפילו במקום שאפשר להקל בהם", בפרק אחד (פרק יד) יחד עם מנהגי פרישות אחרים דוגמת "ההתבודדות וההבדל מן החברה המדינית", שהם, כלשון המסילת ישרים, "תחילת החסידות".

כך, למשל, יש מקום לבחון חומרות שונות הנוגעות למראהו החיצוני של האדם – לתספורת או לצניעות הלבוש – על פי מסלול חייו של האדם. המסילת ישרים כותב שחובת האדם להעריך "לפי העת, לפי החברה, לפי הנושא, ולפי המקום", את התוצאות שיבואו בעקבות הנהגותיו בעניינים שהם בבחינת 'תוספות חסידות': "כי לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב, ולפי שהתולדות רעות – יתחייב להניחו – ולו יעשה אותו, יהיה חוטא ולא חסיד". לעומת חובתו המוחלטת של האדם לשמור על עיקר הדין ולא לירא או להתבייש מאיש, בנוגע לתוספות חסידות ההוראה שונה. כאן האדם מחוייב לקחת בחשבון את האופן שבו דבריו יתקבלו, ותגובתם הצפויה של האנשים המצויים בסביבתו, "שאם יעשה אותם האדם לפני המון העם ישחקו עליו ויתלוצצו, ונמצאו חוטאים ונענשים על ידו... ודאי שיותר הגון הוא לחסיד שיניחהו משיעשהו". מכיוון שכך, ברור שהנהגת החסידות המתאימה למי שנמצא ספון בבית המדרש שונה מהנהגתו של אדם השרוי לרגל מלאכתו בין "המון העם", וכדבריו, שוב, בחיתום ספרו ש"דרך החסידות הראוי למי שתורתו אומנתו אינו דרך החסידות הראוי למי שצריך להשכיר עצמו למלאכת חבירו...". בדומה לכך, לא כל חומרה בתחום הכשרות שמקפידים עליו במטבח הישיבה, מתוך רצון 'לצאת ידי כל הדעות', מתאים למי שסועד בכל יום במקום העבודה.

כמהשך לכך יש לזכור שמסלול חייו של האדם משפיע גם על המצופה ממנו בתחום ההרחקה מהערווה. בעוד שבין כתלי בית המדרש הציווי "להתרחק מהנשים מאד מאד" (שו"ע אה"ז כא, א) מתקיים מאליו, ההתנהלות בשוק אינה מאפשרת זאת. כאן יש לזכור שהיתרו הנודע של בעל הלבוש, בענין ברכת 'שהשמחה במעונו' בסעודת שבע ברכות שבה האנשים והנשים רואים אלו את אלו, נסמכת על ההבנה שהרגל ושגרת החיים משפיע על חובת ההתרחקות מהעריות מחשש להרהורי עבירה.¹⁹ עצם ההימצאות במחיצתן של נשים

¹⁹ "ואפשר משום שעכשיו מורגלות הרבה הנשים בין האנשים, ואין כאן הרהורי עבירה כ"כ, דדמא עלן כקאקי חירי, מרוב הרגלן בינינו, וכיון דדשו דשו". וכבר ביאר רש"י בברכות (כד. ד"ה אשתו כגופו) שהרגילות ממעיטה את ההרהור: שכיון ש"רגיל בה, וליכא הרהור כולי האי". והשוו ללשון הרב חיים מוולוז'ין (כתר ראש, אות קלה), ביחס ל"הסתכלות בעריות ושיחתן" שהכלל הוא ש"כל מה שישגדור את עצמו ויפרוש מראיה, אחר כך אם יראה ויביט, יבער בו היצר כאשר", ומשום כך המליץ שלא לנהוג בפרישות קיצונית. "שהדרך להלחם ביצר הרע, אף לגדול מחבירו, היא לא על ידי זה שישגדור את עצמו ויפרוש מראיה יתר על המידה, דאדרבה... שעל ידי זה יבער בו היצר אחר כך", (זכות אבות, עמ' תלו. "והיינו, שודאי חייב האדם לשמור עצמו ולגדור ראייתו והסתכלותו... אלא שכדי שיצליח לגמרי בדבר אין הדרך להתחזק בתכלית

אינה מעוררת את האדם הרגיל לכך כחלק משגרת יומו להרהורי עבירה, ש"כיון שרגיל בו לא יבוא לידי הרהור.²⁰

בשו"ת דברי יציב הביא המחבר את דבריו של זקנו בספרו 'דרך פקודיך', שהסביר שהלכות ההרחקה מהערוה תלויים במציאות המשתנה. במציאות שבה נשים כמעט ולא יצאו החוצה, "כאשר הזדמן לאדם לראות איזה אשה היה חידוש, ונפל הרהור במחשבה והלב, לא כן עתה ש"הוא דבר המורגל ולא יתפעל האדם כל כך הרהור".²¹ לדעת הדרך פיקודיך זה הבסיס למנהגם של רבים מ'ראי השם' שאינם מקפידים למעט בדיבורם עם הנשים, שכן היות וכיום המפגש עם נשים הפך לענין יום-יומי "לא יתפעל האדם במרבית הדיבור לבא לידי הרהור - מחמת ההרגל המצוי".²²

הדברי יציב מציין כי הבנה זו מסבירה מדוע דווקא הספונים כל ימיהם בקודש, מחויבים בגדרי הרחקה ושמירה מיוחדים מפני מצבים העלולים להביאם לידי הרהורי עבירה,²³

בשמירת עיניו כי אדרבא יש סכנה בדבר...", שיח יצחק, שמות עמ' צב). ותלמידו הרב יוסף זונדל מסלנט כתב שהיות והאדם עובר על איסור ההסתכלות רק כאשר הוא "מאריך בראייתו להנאתו", לכן "אל יפרוש עצמו יותר מדאי", (מובא בספר כל הכתוב לחיים עמ' ריד). ובספר לבושה של תורה (עמ' תשכ"א) הזהיר מפני אימוץ הנהגת פרישות שלא להביט בפני אשה בשעה שמדבר עמה, שכן אצל אדם שלא הגיע עדיין לדרגה זו של חסידות "מזה גופא יצמח אצלו יצר בווער שיכשילהו בחמורות מאלו לעתיד לבא ח"ו".

²⁰ על דברי הרמ"א (או"ח עה' ג') כי "קול הרגיל בו אינו ערוה" מסביר המשנה ברורה (ס"ק יח') כי "כיון שרגיל בו לא יבוא לידי הרהור ואפילו מאשת איש". והרגילות אינה פועלת רק לענין זה, וראה לדוגמא דברי רש"י לענין בני הזוג השוכבים זה ליד זה במיטתם (ברכות כד). "אשתו כגופו - ורגיל בה, וליכא הרהור כולי האי", ובאגרות משה (אבהע"ז ד' סו') הסביר לאור עקרון זה את היתר החבוק ונשוק ביוצא לדרך סמוך לווסתה כי הרגילות פועלת להחליש את היתכנות הרהורים בלבד של אדם. ובתשובה נוספת (או"ח ד' טו') חזר על כך והוסיף כי הרגילות פועלת אף באנשים שהנם ל'ברזילי הגלעדי' שבאופן הרגיל אף דבר קל ביותר מעוררם.

²¹ הרב נחום רבינוביץ הגדיר תופעה זו עצמה במלים אלה: "רגישותם של בני אדם לדברים שונים, מושפעת מהאווירה, מהנהלים ומארחות החיים המקובלים בחברה, והם שיוצרים תגובות שונות לתופעות דומות. כלומר, לאותה תופעה ייתכנו השפעות ותגובות שונות לפי ארחות החיים המקובלות בכל חברה וחברה". "התנאים בחברה קובעים את סף הרגישות לגירויים שונים. פירושו של דבר: בני אדם שחיים בחברה שאין בה תערובת כלל בין אנשים ונשים, לרוב סף הרגישות שלהם שונה לחלוטין מאלו שמורגלים וחשופים תמיד לחברה מעורבת", שיח נחום עמ' 380-381.

²² יש לציין כי המהר"ם שיק בתשובתו הנ"ל כבר התייחס לכך שבדבר הרגיל אין לחשוש מפני הרהורי עבירה, וציין זאת כסניף נוסף להצדיק את מנהג העולם שלא נזהרו בשאילת שלום: "ובפרט כיון דאורחא הוא לית ביה משום חיבה והרהור". דברי בעל הדרך פקודיך הובאו אף על ידי הרב עובדיה יוסף (יביע אומר ו' או"ח יג'), אשר הוסיף וטען כי לאור עיקרון זה של הלבוש למד הלקט יושר שבימינו אין עלינו חובה להזהר מפני ההליכה אחר אשה בדרך, והעיר שכן כתב אף הציץ אליעזר (ט', נ').

²³ לאור זאת הסביר מדוע חכמים חששו לענין הסוטה דווקא שמא יתגרו בה 'פרחי כהונה': "ולהלבוש אתי שפיר בפשיטות דשאר אנשים מורגלין ולא מתגרו בה, אלא פרחי כהונה דשכיחי תמיד בעזרה ואשה בעזרה מנין לכך חיישינן טפיל". (דברי יציב אהע"ז מ). תובנה קרובה ביהס לנפש האדם נמסרה בשמו של הרב חיים מוולוז'ין בלשון הזו: "הסתכלות עריות ושיחתן, אמר

לעומת הרגילים לבוא במגע עם הנשים.²⁴ כפי שכתב הרב הנקין ההרגל והשגרה יכולים להתיר פעילות שבמהותה נעשית ב"תמימות", דוגמת "משא ומתן בין גברים לנשים, וישיבה ואכילה ביחד וכיוצא באלה",²⁵ ואין מקום לחשש שבאותה העת יהרהר שעובר עבירה עמן.²⁶

וגם כאן חובתו של אדם לשקול את משקל החסידות. הרב חיים ברלין (שו"ת נשמת חיים, סימן קלה) העיר ביחס להנהגה מופלגת בהקשר זה שהיותו והאיסור לדבר עם האשה בשוק לא נאמר אלא ביחס לתלמיד חכם בלבד, לכן "כשם שתלמיד חכם המדבר עם אשה בשוק גורם בזה חלול השם כן מי שאינו מוחזק לתלמיד חכם הנזהר בזה שלא לדבר עם אשתו לעיני הבריות... יש בזה גם כן חלול השם". כפי שהוא ממשיך מצוות "ואהבת את ה' אלוקיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, מחייבת את האדם להישמר מפני התנהגות שתגרום לסביבה ללעוג על שומרי התורה, או לראות בהם 'משוגעים' חסרי דרך ארץ". לסיכום, חשוב ללמוד יחד עם היוצאים מכתלי הישיבה על ההשלכות הרוחניות של המעבר מחברת מי שתורתם אומנותם, לחברת העמלים לפרנסתם.

זה הכלל כל מה שיגדור את עצמו ויפרוש מראיה, אחר כך אם יראה ויביט יבער בו יצר כאש..." (כתר ראש, קלה). וראה שכתב על כך חתנו של המהר"ם שיק בשו"ת שאילת יעקב (ראה הערה הבאה) בהסבר דברי דוד המלך 'שמרה נפשי כי חסיד אני': "ולא יתפאר דוד המלך ע"ה את עצמו לקרוא חסיד, אלא הכי קאמר, כיון שמתנהג בחסידות מסוכן יותר שיבא לידי חטא אם יצא חוץ לגדרו כל שהוא".

24 כן הסביר הדברי יציב שם את ההמלצה שת"ח שהולך לארס אשה יקח אתו אדם נוסף, עם הארץ, כדי שהלה יוכל להביט בפני משודכתו ולהכירה (בבא בתרא קסח ע"א). לאור הדברים שראינו מובן שאין בהטלת השליחות הזו משום 'לפני עיוור לא תתן מכשול', שכן 'לעם הארץ המורגל בין הנשים אין חשש, וכהלבוש, וכאשר האריך זקיני בדרך פקודיך". בדרך דומה הסביר המהר"ם שיק: "וכן שמעתי מאדוני מורי חמי הגאון זצ"ל שכן הוא שהעם הארץ לא ירגיש שום הרהור תאוה גם אם יראה אישה דבר שיוצא מדרך הצניעות, והתלמיד חכם מסוכן בזה על כן אמרו חז"ל לידבר עם הארץ, ואפשר זה כוונת הרשב"ם 'שמסתכל ומכיר' דהיינו שרגיל בכך", (שו"ת שאילת יעקב ס' קו). וראו עוד באגרות משה (או"ח א כו).

25 לעומת זאת אין בכך להתיר פעולות שתכליתן לגרות את היצר "ולכן לא ייתכן להכשיר ריקודים מעורבים ובפרט ריקודי דיסקו... ועוד שורה ארוכה של גירויים שאי אפשר למנות את כולם. וכבר נאמר "כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם", שו"ת בני בני חלק ד' עמ' צז. וראו הערתו הנוספת שם, כי "אין ההכרעה המעשית בענינים אלה מסורה אלא לבעלי הוראה המעורים בדעתם עם הבריות ומכירים את קהילותיהם". על אף שנטיית בוגרי הישיבות לשוב ולהתייעץ עם רבניהם מתקופת לימודם בישיבה, נראה שבנושאים אלה ראוי שיתיעצו עם מי שעיסוקו היום יומי הוא עם ציבור בעלי הבתים, ומכיר מקרוב את תנאי החיים וצרכיו.

26 בעל הדרך פקודיך מגדיר שהאיסור הוא במחשב על מעשה העבירה אפילו אם הוא אינו "מהרהר לעשות הדבר המגונה רק מהרהר ציור העברה וערבותה" (לא תעשה לה, חלק הדיבור ה'), וציון על כך בפסקי תשובות (חלק א, סימן עה הערה 67) שיש בהגדרתו זו 'לימוד זכות גדול בזמננו שהנסיגות מרובים בענינים אלו'. ובדברי יציב שם (אהע"ז, מ') דייק מדבריו של אחד מגדולי הפוסקים שהמכוון הוא למחשבתו של אדם המתכוון לבצע את האיסור בפועל במועד מוגדר כלשהו.

התבססנו על דבריו היסודיים של הנצי"ב בכל הנוגע לדרישות התורה הנבדלות משני קבוצות אלו, וביקשנו להסביר כיצד היציאה מהשיבה והכניסה לעולם העשייה, מציבה בפני האדם דגשים חדשים בעבודת ה'. הזכרנו שהכניסה למציאות חיים חדשה צפויה גם לחולל באדם שינויים שונים. כך, רמת ההקפדה על דקדוקי הלכה שונים עשויה להיחלש אצל רבים, ועצם ההימצאות בסביבה מעורבת יכולה להפוך עם הזמן לדבר שבשגרה. דברי הנצי"ב עשויים להסביר מדוע הבדלים מעין אלה אינם מעידים על משבר ונפילה.

כאשר אדם מגיע לפרק היציאה מהשיבה והמעבר לשוק העבודה, נכון וראוי שימשיך לראות את עצמו כ'בן ישיבה' בהרגשתו הפנימית ובהנהגותיו החיצוניות, יעשה לו רב ויקבע לו עיתים לתורה, ויחד עם זה יתאים את חיי יומו, ודרישותיו מעצמו, למציאות החדשה, וכך יוכל לעשות שלום בנפשו וזה וזה יתקיים בעז"ה בידו.

ההכנה המתאימה, וההעמקה בנסיון להכיר ולהבין את ה'מה ה' אלוקיך דורש מעמך' המכוון לפרק החיים החדש, יוכל גם להוות תריס בפני רגשות אשמה ותחושת נפילה רוחנית. שכן אם אדם סבור בטעות כי הקב"ה דורש ממנו דברים שאינם מותאמים למעלתו²⁷, הוא עשוי להגיע מכך לתחושת כשלון וחוסר אונים, ולאבד את עולמו ושמחתו בעבודת ה'.²⁸

²⁷ המסילת ישרים מדגיש בביאור מדת הפרישות (פרק יג') כי מדה זו אינה מתאימה לרוב הצבור והיא מכוונת אל "השרידים אשר בעם החפצים לזכות לקרבתו יתברך, ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה בם". מפרשי המסלת ישרים דייקו מדבריו בביאור חלקי הפרישות (פרק יד') כי אין לו לאדם לנהוג בפרישות יתירה מזו המתאימה למדרגתו, ראה בעיוניו של הרב סרנא ושל הרב ארלנגר ביחס להנהגתו של מר עוקבא המובא בדברי המסילת ישרים שם.

²⁸ השיעורי דעת ביאר שכמעט ואסור לאדם להתקדש ולהתעטר במעלה שאינה שלו, ולמנוע מעצמו את הצריך והנחוץ בעבורו. אמנם צרכיו של כל אדם נבדלים מחברו, "כל אדם לפי מדרגתו ותכונתו", כאשר הקריטריון המרכזי לפיו ידע האדם את המעשה המתאים לו, זה הקביעה שעליו להתנהג באופן שבו מתאפשרת לו הרגשת השמחה התדירית בחלקו, וכמאמר הפסוק "אל תהי צדיק הרבה... למה תשומם", ו"כל מה שמרגיש בנפשו, כי דרוש בעדו לפעול ולעשות, למען יחיה חיי עוז ושמחה, הרי זה לצרכו ולצורך התורה" (שיעורי דעת, חלק ב, עמ' קמג-קמז).